B) NUME DE ANIMALE

Era natural ca în cadrul Chestionarului IV al Muzeului Limbii Române, prin mijlocul căruia se urmărea adunarea materialului contemporan de nume proprii, să se formuleze întrebări și în privința numelor care se dau animalelor. Răspunsurile primite din Țara Oltului sunt și în privința aceasta mulțumitor de bogate. Nu ne putem mulțumi totuși să expunem în paginile de mai jos numai materialul cuprins în răspunsurile la acest chestionar, așa cum din nefericire a făcut, acum de curând, în mod cu totul lamentabil, Mario Ruffini, docent de limba română și lector la Universitatea din Torino [1]), ci am căutat să completăm acest material, spicuind și pe acela cuprins în alte răspunsuri la alte chestionare de ale Muzeului. Am cules material bogat din răspunsurile la *Chestionarul I, Calul* (Cluj, Tip. Ardealul, 1922): chestiunile Nr. 62, 63; *Chestionarul V, Stâna, păstoritul și prepararea laptelui* (Cluj, «Ardealul», 1931): chestiunea Nr. 76. Am ținut seama de asemenea de materialul cules de către anchetori pentru Atlasul Linguistic al României, cu chestiunile nr. 5328, 5329 (oi); 5491, 5492 (cai); 5493, 5494 (iepe); 5541, 5543, 5545 (boi); 5542, 5544, 5546 (vaci); 5704, 5705 (găini); 6037, 6038 (câni). O îmbogățire remarcabilă a materialului cuprins în izvoarele de mai sus mi-au oferit-o — prin bunăvoința inimosului profesor V. Literat — elevii din clasele superioare ale Liceului «Radu-Negru» din Făgăraș, care mi-au comunicat material foarte bogat ca răspuns la un mic chestionar pe care l-am alcătuit numai pentru dânșii.

* * *

[1]) *Contributo all' onomastica degli animali domestici del distretto di Fărăgaș* (sic! p. *Făgăraș*), în «Archivum Romanicum», XVII, 1933. Cf. recensia din «DR.», VII, pp. 400—402.

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Națională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

Îndeletnicirea destul de intensă cu creşterea vitelor şi cu păstoritul la populaţia sătească din Ţara Oltului impune o atenţie cu totul specială materialului de nume de animale din această regiune. Nu are importanţă păgubitoare pentru noi dacă aceste nume sunt în cea mai mare măsură streine ca origine, mai ales ungureşti. În adevăr, acest element a imbibat profund sistemul de denominaţie a unor categorii de animale domestice, cum ar fi caii, cânii, pisicile, şi în măsură mai redusă şi cornutele. Găsim totuşi, pentru numirea animalelor din toate categoriile de mai sus şi nume neaoş româneşti. Înrâurirea streină, aici, în domeniul atât de românesc al păstoritului şi al creşterii vitelor, îşi are explicaţia în tendinţa de modernizare a numelor, care nu se remarcă numai în lumea numelor de persoană ci, chiar mult mai remarcabil, şi în sistemul de denominaţie a animalelor. Alături de forme de origine românească, cum sunt numele date după zilele săptămânii (*Lundia*, *Mrţóiu*, *Miercureána*, *Joián*, *Vineríca*, *Sâmbeteána*, *Dumán*), după coloarea părului (*Álba*, *Bă'la*, *Breázu*, *Múrăş*, etc.), după alte particularităţi fizice (*Bucăláia*, *Flócea*, *Mândreána*, *Plétea*), sau după nume de animale (*Córbu*, *Léu*, *Lupu*, *Úrsu*, etc.), găsim în mare măsură nume de origine streină, ca *Bátor*, *Bóboboş*, *Bódor*, *Cáila*, *Céndea*, *Chéşa*, *Cílog*, *Dáru*, *Foácu*, *Físcu*, *Iámbor*, *Réndea*, *Şárga*, *Séchea*, *Sémeş*, *Sílea*, *Şugar*, *Vídam*, etc., la care se alătură apoi numele date după numele de persoană de origine streină, ca *Ándraş*, *Ghiúri*, *Píşta*, etc.

Bogăţia de nume de animale de origine streină nu poate fi un indiciu că Românii din Ţara Oltului sau de aiurea n'au cunoscut nume româneşti de animale, mai numeroase decât acelea (tot româneşti) pe care le cunosc astăzi şi că ar fi învăţat dela streini îndeletnicirea cu creşterea vitelor. Au împrumutat numele streine pentru motivul că fiind neînţelese de dânşii prezentau o notă mai particulară şi se bucurau astfel de mai mult prestigiu. Evident, numele streine se datoresc în mare măsură şi împrejurărilor economice şi culturale. Ele au radiat dela oraş sau dela « curţile » bogătaşilor de altă limbă. Vecinătatea Secuilor, de asemenea, trebue să fi uşurat mult introducerea numărului mare de nume de

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Naţională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

animale de origine ungurească în Ţara Oltului. Ceea ce a contribuit însă în cea mai mare parte la introducerea elementelor streine, a fost de sigur silinţa localnicilor de a-şi îmbunătăţi rasa animală indigenă prin înlocuirea ei cu rase mai bune, răspândite de prin secolul trecut de aşezăminte agricole oficiale. Calul, vaca, boii, aduşi la târg din regiuni îndepărtate şi cumpăraţi aici de crescătorul român, duceau în satul românesc numele sterin, care prin imitaţie era dat de localnici şi produselor animale indigene. Nu ne surprind apoi numeroasele nume streine pe care ţăranii români le dau cailor. Cei mai pricepuţi şi cei mai căutăţi vizitii, în Ardeal, au fost şi sunt încă Secuii.

Dintre toate animalele care constitue bogăţia unei gospodării din Ţara Oltului, o i l e — care sunt şi cele mai numeroase — primesc mai rar nume proprii. Acolo, oile se cresc de obiceiu în turmă şi păzitorul lor, ciobanul, nu are nici putinţa şi nici nevoia să le cunoască şi să le strige după nume. Nu e de mirare deci că unii din membrii corespondenţi ne scriu că « oile n'au nume » (6, 11, 13, 26, 27, 33, 35, 38, 49, 51, 61). Dacă vom întâlni totuşi, mai jos, câteva nume de oi, ele se datoresc de sigur gospodarilor mai săraci cu oi mai puţine. În cazuri izolate şi ciobanii dau câte un nume oilor care se remarcă printr'o particularitate de ordin fizic sau după năravuri. Corespondenţii ne informează că sunt şi alte animale de casă, cărora nu li se dă totdeauna un nume. Astfel t a u r i (2, 5, 16), b i v o l i (26), b i v o l i ţ e (35, 46), m ă g a r i (5, 11), c a p r e (2, 5, 11, 17, 19, 35, 52, 57, 58), p o r c i (2, 5, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 17, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 35, 38, 39, 42, 43, 45, 48, 49, 57, 58, 59, 61), p i s i c i (5, 11, 12, 17, 22, 26, 29, 35, 43, 52, 58), c o c o ş i (2, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 35, 38, 42, 43, 48, 49, 51, 52, 57, 58, 59), g ă i n i (5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 21, 24, 25, 35, 38, 42, 45, 49, 51, 57, 58, 59, 61), c u r c i (2, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 22, 24, 25, 26, 33, 35, 38, 39, 42, 43, 45, 48, 49, 51, 52, 57, 58, 59, 61), g â ş t e şi r a ţ e (idem). In unele cazuri numele există, dar cel chestionat de membrul corespondent nu-l cunoaşte. Astfel pentru t a u r i (61),

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Naţională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

măgari (2, 6, 8, 35), oi (30), capre (5, 12, 61), pisici (8, 57). Dacă din unele localităţi corespondenţii nu ne comunică nume de animale, cauza e că acolo ţăranii nu cresc asemenea animale. Astfel, nu se găsesc tauri (29), boi (10, 14, 24, 25, 26, 27, 43), vaci (10, 14), bivoli (2, 13, 16, 19, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 39, 42, 43, 45, 48, 49, 51, 52, 57, 58, 59, 61), măgari (10, 12, 13, 14, 16, 17, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 38, 39, 42, 43, 45, 48, 49, 51, 52, 57, 58, 59, 61), oi (57, 58), capre (1, 2, 8, 10, 13, 14, 16, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 51).

Criteriile după care se aleg numele ce se dau animalelor sunt aceleaşi pe care le-am remarcat la supranume şi într'o măsură, la numele de botez. Numele de animale, în cea mai mare parte, sunt evoluate la această funcţiune dela adjective sau apelative din graiul comun, atunci când nu sunt nume de persoană sau nume proprii de animale, luate din limbi streine.

Se observă în răspunsurile corespondenţilor că « la cai şi câni se dă numele după coloare » (2), « după coloare sau după oameni » (sic !) (7). Oile (8) şi găinile (2) se numesc tot după coloare. Adesea, numele se dau « după locul ce-l ocupă în jug » [1]) — ne găsim aci în faţa unei interesante substituiri de sens — « după ziua în care s'a născut » animalul, « după fire » (6); « bivolităle sunt numite după proveniență » (8), « pisicile după nume de fete, cotoii după nume de băieţi » (2). Uneori, ca şi la numele de botez, « numele se dau după mamă » (63). « Bivolităle sunt numite după zilele săptămânii sau după sărbătorile în preajma cărora s'au născut: *Florica* (născută la Florii), *Rujana* (la Rusalii) » (27). E interesantă informaţiunea: « când vacile sunt puse la jug, au numirea ca şi boii » (32). Astfel se explică de ce în unele localităţi se dau vacilor nume ca *Cendea*, *Mişca*, *Rendrea*, când asemenea nume se dau, în general, obişnuit la boi. Probabil tot din pricina

[1]) Astfel « boul din stânga se chiamă de obiceiu *Rendea* » (21); « *Cendea* şi *Iambor* sunt boii din stânga » (2); « numele *Rendea* şi *Cendea* ale boilor şi vacilor sunt după locul unde sunt înjugaţi. Tot aşa la bivoli: *Loamba* e cel din stânga, *Şugar* e cel din dreapta » (27).

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Naţională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

aceasta se dau şi boilor nume ca *Florica*, *Joiana*, când aceste sunt obişnuite pentru vaci.

Nu ne mai oprim la numeroasele cazuri când vacile şi boii sunt numiţi cu aceleaşi nume şi când nu putem preciza dacă numele de vacă e mai vechiu şi cel veritabil sau cel de bou, ca în cazul lui *Silea*, etc.

E interesant să remarcăm că deşi există în unele localităţi tendinţa să se dea vacilor şi boilor puşi la jug aceleaşi nume (cf. *Rendea*, *Cendea*, etc.), simţul limbii creiază totuşi în alte localităţi forme morfologice destinate pentru numirea femelei şi a masculului: pentru numirea masculului se masculinizează numirea femelei sau invers. Dăm aci numai exemple ca: *Mişca*, obişnuit ca nume de bou, bivol, cal, după ce a ajuns să se dea şi femelei, pentru numirea masculului s'a creiat o formă nouă *Mişcu*, *Loamboş*, *Loambu* n. de bou şi bivol, a fost femininizat, *Loamba* şi dat femelei. Numele de câne *Nero*, femininizat se dă şi la cătea, *Nera*. Uneori dubletele de felul acesta pot să aibă origini diverse, ca în cazul *Mina*, n. de cătea şi *Minu* n. de taur, *Piţa* n. de scroafă şi capră şi *Piţu* n. de cal, etc.

Atragem atenţia asupra faptului că în dese cazuri acelaşi nume se dă, în aceeaşi localitate la mai multe categorii de animale: *Bălana:* iapă şi vacă (5, 27, 38); *Boandi* cal, bou (58); *Carol* taur, bivol (48); *Ghiţă* bou, pisic (31); *Ioanci* taur, cal (45), *Rudi* cal, bou (63), etc.

* * *

1. Am văzut mai sus (p.22-23) că în anumite regiuni, prin simbolism fonetic, copiii născuţi în anumite zile sau luni, primesc anumite nume de botez, care indică ziua sau luna naşterii. Această legătură, care se face între numele zilei şi numele de botez se datoreşte unui vechiu obiceiu românesc, care azi se mai menţine viu mai ales în sistemul de denominaţie a animalelor. În Ţara Oltului, ca şi în alte regiuni româneşti, e foarte răspândită datina de a numi vitele după ziua în care s'au născut. Astfel: *Lunáia*, *Lunica*, *Lunóiu*, *Mărţáia*, *Mărţóiu; Miercureána*, *Miercureán*, *Miercurica*, *Miercurícea;*

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Naţională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

Joià, *Joiána* ; *Vinereà*, *Vinereána*, *Vinereán*, *Vinerica* ; *Sâmbeteáná*, *Simbeteán*, *Sâmbetína* ; *Dumánă*, *Dumănica*, *Domnica*.

După numele sărbătorii : *Flórea*, *Floárea*, *Floríca*, *Paștína*.

2. Următoarele adjective indicând aspectul fizic : coloarea părului, lânei și a penelor animalelor stau la baza unor numeroase nume de animale : *alb*, *băl*, *bălțat*, *brăzdat*, *breaz*, *galbin*, *geușă*, *griv*, *laiu*, *muced*, *murăș*, *murg*, *negru*, *oacăr*, *pintenog*, *pestrițț*, *roib*, *roșu*, *roșcat*, *sein*, *sur*, *țântat*, *vânăt* ; ung. b a r n a : brun, k e s e = bălțat, d e r e s — cu părul roșu amestecat cu alb, f a k o = galben cenușiu, s á r g a = galben, s z ü r k e = sur.

Remarcăm și aici, ca de altfel și la alte categorii de nume, o mare bogăție de derivate.

3. O particularitate fizică indică și nume ca : *Bârzulíe*, *Bârzúia* (pentru care cf. expresia *cu coada bârzoiu*, cf. verbul *a se bârzoià* = a se umfla în pene), *Bércu* (< berc = cu coada scurtă, fără coadă), *Bóboș* (ung. b o b o s = moțat), *Bódor* (=creț), *Buhoása* (cf. *Bârzuia*), *Buzata*, *Cáila* (= ung. k a j l a = cu coarne întoarse), *Cârna*, *Cino* (= ung. c s i n o s = frumușel), *Cióntu*, *Ciútu*, *Cornúta*, *Flócea*, *Golășa*, *Lânoasa*, *Lățeșu*, etc.

4. Nume date după temperament, năravuri : *Argoș* (ung. h a r a g o s = « irascibil »), *Bátor* (ung. b á t o r = « curajos »), *Béchiar* (ung. b e t y á r = « tâlhar »), *Céndea* (ung. c s e d e s = « blând »), *Físcu* (ung. f i c z k o = « flăcău »), *Haidúcu*, *Hóțu*, *Iámbor* (ung. j a m b o r = « blând »), *Istețu*, *Jméchera*, *Mozóc*, *Réndea* (ung. r e n d e s = « ordonat »), *Sémeș* (ung. s z e m e s = « deștept »), *Vídam* (ung. v i d a m = « voios »), *Viteázu*, etc.

5. Următoarele nume indică soiul (rasa) sau originea : *Hârseneána*, *Mărgineána*, *Mocána*, *Nónius*, *Pădureána*, *Pumi*, *Seceleána*, *Șváița*, *Țăgărína*, *Țurcána*.

6. Prin asemănare cu o notă caracteristică (temperament, coloare) a altor vietăți (animale, păsări), se dau următoarele nume : *Căpreána*, *Căprílă*, *Cioára*, *Cóndor* (ung. K o n d o r), *Corbu* (cu deriv.), *Coțofánă*, *Cucu*, *Daru* (ung. d a r u = « cocor »), *Fórcoș* (< ung. f a r k a s = « lup »), *Leu*, *Lupu*, *Módar* (ung. m a d á r = « pasăre »), *Șóimu*, *Ursu*, etc.

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Națională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

7. Nume date după nume de flori: *Bujor*, *Coprína*, *Ruja*, *Tulipán*, *Víra*, etc.

Destul de dese sunt şi numele provenite dela nume etnice mai ales pentru câni: *Cazácu*, *Ovréica*, *Sârbu*, *Tătáru*, *Túrcu*.

8. Un foarte obişnuit criteriu de a numi animalele e acela de a li se da nume de persoană şi adecă, uneori, nume depreciate în antroponomastică. Nu totdeauna însă aceste nume sunt depreciate. Des mai ales caii şi câinii, primesc nume din cele mai simandicoase. (*Cezar*, *Frida*, *Liza*, *Luiza*, *Margareta*, *Minerva*, *Neli*, *Victor*, etc.). Mai ales cânilor, e obiceiu să li se dea numele câte unui cunoscut personagiu însemnat din vieaţa publică, adesea cu scopuri injurioase la adresa acelui personaj. În timpul războiului mondial, foarte adesea, ţăranii români din satele mai ridicate din Ardeal, îşi numeau cânii *Hindenburg*, *Tisa*, *Vilmoş*, etc., mărturisindu-şi astfel resentimentele faţă de temutele personalităţi ale celor două monarhii, iar în vremea frământărilor sociale de după războiu, *Lenin*, *Trotchi*, etc. Nucleele sociale mai restrânse, satele, oferă de asemenea şi ele indivizi sau individe supuse oprobiului public, încât numele lor oferă un material potrivit pentru numirea animalelor.

E curios că cele mai numeroase nume de animale dela nume de persoană sunt de origine ungurească, nu numai în sensul că sunt nume de persoană ungureşti ci că se cunosc şi în ungureşte ca nume de animale. Întrebuinţarea în româneşte a acestor nume pe o scară atât de întinsă ne dovedeşte nu numai necesitatea de a se da animalelor nume cât mai diverse — nume care se puteau lua şi din tesaurul antroponomastic românesc — ci şi — mai ales — tendinţei de a deprecia aceste nume, ironizând elementul etnic care le întrebuinţează în antroponomastică.

Iată câteva nume de persoană date animalelor: C a i: *Andraş*, *Arpad*, *Cezar*, *Gheri*, *Ghiţă*, *Ghiuri*, *Hansi*, *Iancu*, *Loaţi*, *Lulu*, *Rundi*, *Victor*, *Vintilă* (deci numai trei nume româneşti!); I e p e: *Didina*, *Bela*, *Berta*, *Fani*, *Frida*, *Ida*, *Iulcea*, *Lina*, *Liza*, *Lola*, *Luiza*, *Luţi*, *Mali*, *Manţi*, *Minerva*, *Miţa*, *Olga*, *Pauleta*, *Paulina*, *Rezi*, *Roza*, *Rozi*, *Vilma*; C â n i: *Brătianu*, *Coloman*, *Friţ*, *Friţa*, *Ghiuri*, *Hansi*,

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Naţională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)

Iancu, *Juji*, *Leana*, *Lina*, *Liza*, *Mina*, *Mircea*, *Morinț*, *Neli*, *Nero*, *Ştefan*, *Tița*, *Trică*, *Victor*; Vaci: *Lori*, *Maria*, *Roza*, *Steluța*, *Viroana*; Boi: *Ghiuri*, *Moziș*; Bivolițe: *Dobrița*, *Maria*, *Viorica*; Bivoli: *Carol*, *Petru*; Tauri: *Carol*, *Dionisie*, *Dolfi*, *Dumitru*, *Gabor*, *Gheorghe*, *Ghiuri*, *Iancu*, *Ioanci*, *Victor*; Pisici: *Fifi*, *Ghiță*, *Inți*, *Mateiu*, *Mihaiu*, *Mili*, *Mița*, *Moti*, *Ninița*, *Ruța*; Porci: *Ghiță*, *Ghiuri*, *Ioan*, *Victor*; Berbeci: *Adam*, *Avram*, *Ghiță*, *Ghiuri*, *Laie*, *Noe*; Cocoși: *Gheorghe*, *Onea*. Din înșirarea de mai sus reiese că numele cele mai « moderne » sunt purtate numai de categoriile de animale cu care vine mai mult în atingere clasa intelectualilor: cai, pisici, câni, în timp ce vacile, boii, porcii, berbecii, cocoșii, poartă nume românești în cea mai mare parte.

9. E mai scurtă lista numelor formate din interjecții cu care se cheamă sau se alungă animalele: *Cicu*, *Ciuș*, *Cuțu*, *Pisa*, *Țițu*.

BDD-B612-4 © 1936 Imprimeria Națională
Provided by Diacronia.ro & www.digibuc.ro for IP 3.137.222.67 (2024-04-25 23:34:53 UTC)